

„KITATIKIŲ“ VAIZDINYS XV A. LENKIJOS KANONŲ TEISĖS TEISININKŲ DARBUOSE

ŚWIEBODA, Wojciech. *Innowiercy w opiniach prawnych uczonych polskich w XV wieku. Paganie, żydzi, muzułmanie*. Kraków: Towarzystwo naukowe Societas Vistulana, 2013. – 424 s. ISBN 978-83-61033-67-7

Marius Ščavinskas
Klaipėdos universitetas

Viduramžiais krikščioniškosios Europos visuomenė nuo pat susiformavimo susidūrė su „kitokios“ kultūros, religijos, „kitokio“ mąstymo, gyvenimo būdo žmonėmis. Viduramžių kanonų teisė stengėsi paaiškinti, kaip tokių susidūrimų metu turėtų elgtis krikščionis, kas leistina, bendraujant su kitatikiais, o kas nepageidautina. Toks elgesio normų reguliavimas buvo nukreiptas į vienintelį tikslą – siekį išganyti krikščionio sielą ir padėti krikščioniui išvengti blogybių bei pagundų ir kitų negerovių. Viduramžių kanonų teisė taip pat stengėsi paaiškinti, kas lėmė tokią religijų ir kultūrų įvairovę, kodėl vienokiu ar kitokiu atveju reikėdavo elgtis taip, o ne kitaip. Taigi kanonų teisė sprendė ne tik pavienius atvejus (kazusus), kaip turėtų elgtis krikščionys, nenorintys nusidėti, arba „susitepti“, bet brėžė ir tam tikro požiūrio į „kitokius“ vaizdinį. Šis vaizdinys kito tiek, kiek kito ne tik europiečių žinios apie „kitokius“ žmones, bet ir tiek, kiek keitėsi pats kanonų teisės mokslas, taigi ir pačios teologijos, kaip Šventojo Rašto ir Bažnyčios Tėvų raštų, aiškinimo ir interpretavimo galimybės¹.

Interpretavimas, požiūris į kitokius kaita, nevienodas reiškinių supratimas, galiausiai žmonių išsilavinimas, (ne)toleravimas vienokio ar kitokio gyvenimo būdo, arba atvirkščiai – skirtingų kultūrų ir religijų žmonių sugyvenimas ir daugelis kitų veiksnių lėmė, kad viduramžiais, nepaisant kanonų teisės pastangų, taip ir nebuvo bendro požiūrio į kelias stambiausias „kitokių“ žmonių socialines-religines ar / ir sociokultūrinės grupės – musulmonus, žydus ir pagonis. Šios trys grupės per visus viduramžius

¹ Plačiau apie kitatikių vaizdinį viduramžių Europos raštijoje žr. GOETZ, Hans-Werner. *Die Wahrnehmung anderer Religionen und christlich-abendländisches Selbstverständnis im frühen und hohen Mittelalter (5.– 12. Jahrhundert)*. Berlin, 2013, S. 144–187. Apie islamo vaizdinį viduramžių Europos raštijoje žr. TOLAN, John V. *Saracens: Islam in the Medieval European Imagination*. New York, NY, 2002; KEDAR, Benjamin Zeev. De iudeis et sarracenis. On the categorization of Muslims in medieval canon law. In *Studia in honorem Eminentissimi Cardinalis Alphonsi M. Stickler*. Ed. Rosalio Iosephus CASTILLO LARA. Rome, 1992, pp. 207–208, 211–212. Ribą tarp saracėno „pagonio“ ir saracėno „eretiko“ viduramžių raštijoje ir ypač ikonografijoje yra sudėtinga nusakyti. Plačiau apie tai: STRICKLAND, Debra Higgs. *Saracens, Demons, and Jews. Making Monsters in Medieval Art*. Princenton, NJ, 2003 (ypač pp. 166–172).

neretai būdavo plakamos į vieną, bendrinio žodžiu „kitatikiai“ įvardijamų žmonių grupę, o kas skiria šias tris grupes, nelabai domėjosi nei kanonų teisės atstovai, nei eiliniai krikščionys. Pirmieji, reikia pripažinti, nors visus kitatikius, nepriklausomai nuo jų socialinės ar religinės prigimties, suvokė kaip vienalytę masę, vis dėlto tarp jų darė tam tikrus skirtumus². Šiuos skirtumus lėmė tariamas ar realiai nuoširdus bendravimas su vienais ar kitais kitatikiais, ypač krikščioniškosios Europos pakraščiuose (pvz., Iberijos pusiasalyje, Baltijos regiono rytinėje pakrantėje) ir Šv. Rašto aiškinimo tradicija.

Skirtumus lėmė ir galimo tokio bendravimo su kitatikiais didesnės ar mažesnės pasekmės ir besiklostanti arba kintanti politinė konjunktūra. Antai popiežius Klemen-sas III bulėje *Quam sit laudabile* pirmajam lyvių vyskupui Meinhardui rašė, kad misionieriai galį imti maisto iš pagonių ir su jais valgyti, tiesa, laikydamiesi pasninko ir kitų kanoninių reikalavimų, būtinų kiekvienam krikščioniui ir dvasininkui. Ši Klemenso III bulė netrukus buvo įtraukta į popiežiaus Grigaliaus IX įsakymu sudarytą kanoninės teisės rinkinį „Liber extra“³. Tokią galimybę Klemensas III numatė atsižvelgdamas į kelis kriterijus. Pirma, Meinhardas buvo misionierius, savo veiklą vykdęs tarp pagonių lyvių, su kuriais reikėjo bendrauti, nes kitaip neįmanoma atversti pagonių. Antra, pagonys lyviai buvo suvokiami kaip naivūs Dievo vaikai, trokštą pažinti savo Kūrėją, o ne kaip Kristaus kryžiaus priešai (*Cruces Christi inimicos*). Trečia, lyviai, būdami naivūs Dievo vaikai, gyveno pagal *lege evangelio*, o teisiuosius ir garbinguosius, net jeigu jie ir buvo pagonys, Dievas saugąs (tereikia prisiminti biblines istorijas apie nuo pražūties išgelbėtus Nojų, Lotą ir kitus „pagonis“)⁴.

Visai kitas reikalas buvo žydai. Jie kai kuriais atvejais buvo laikomi net pavojingesniais už pagonis, nes žydai (kaip, beje, ir musulmonai) buvo kaltinami galimybe suvilioti krikščionis, atitraukiant juos nuo tikrojo tikėjimo⁵. Neabejotina, toks žydų vaizdinys buvo perimtas iš Šv. Rašto, kai žydų tautai buvo „permestas“ kaltės jausmas dėl Jėzaus Kristaus nužudymo ir nenoro priimti Naujojo Testamento priesakų. Tuo metu pagonybė nebuvo laikoma lygiaverte krikščionybei. Nebuvo manoma, kad ji galinti krikščionis atitraukti nuo krikščioniškojo tikėjimo, juos suklaidinti ar apgauti (žydai

² Plg. KEDAR, B. Z. Op. cit. pp. 207–210; KRITZECK, James. Moslem – Christian Understanding in Mediaeval Time: A Review article. *Comparative Studies in Society and History*, 1962, vol. 4, no. 3, pp. 391–395 (perspausdinta *Travellers, Intellectuals and the World Beyond Medieval Europe* (The Expansion of Latin Europe 1000–1500, vol. 10). Ed. by James MULDOON. Farnham, 2010, pp. 68–72).

³ *Corpus Iuris Canonici*. Pars II: *Decretalium collectiones*. Ed. Aemilius Ludonicus RICHTERUS, Aemilius FRIEDBERG. Graz, 1959, Lib. V, tit. VI, cap. X, col. 774–775.

⁴ Apie tai plačiau žr. ŠČAVINSKAS, Marius. Kai kurie krikščionių ir pagonių santykių aspektai kanonų teisės kontekste (XII/XIII–XIV a. pradžioje). In *Kultūra – ekonomika – visuomenė: sąveika ir pokyčiai viduramžiais ir ankstyvaisiais naujaisiais laikais Baltijos rytinėje pakrantėje*. Sud. Marius ŠČAVINSKAS. Klaipėda, 2015, p. 93, 103–105. Apie valgymą su pagonimis plačiau žr. FREIDENREICH, David M. Sharing Meals with Non-Christians in Canon Law Commentaries, Circa 1160–1260: A Case Study in Legal Development. *Medieval Encounters*, 2008, vol. 14, no. 1, pp. 42–73.

⁵ ŠČAVINSKAS, M. Kai kurie krikščionių ir pagonių..., p. 103–105.

neretai kaip tik ir buvo kaltinami klaidinantys dorus krikščionis). Veikiau atvirkščiai – pagonybė galėjo patirti krikščionybės įtaką, bet ne priešingai⁶. Tačiau vertindamas pagonių įvaizdžius, tyrinėtojas susiduria su fundamentalia šaltinių, kurie kalba apie pagonybę, jos praktikas, pagonių gyvenimo būdo ir kitų faktų „teisingo“ pateikimo problemas. Mat tyrinėtojai nėra įsitikinę, kad viduramžių šaltinių informacija, kuri mus pasiekė iki šių dienų, „tikrai“ atskleidžia pagoniško gyvenimo realijas, o gal informacija surašyta remiantis *interpretatio romana* ir *interpretatio christiana* literatūriniais modeliais, pro kuriuos „atsijojęs“ visas žinias, šių dienų tyrinėtojas gali tikėtis (pabrėžtina, *gali tikėtis*) „tikros“ medžiagos apie pagonybę, pagonių įvaizdžius ir jų gyvenimo būdą⁷. Vokiečių tyrinėtojas Michaelis Braueris neseniai kėlė klausimą, ar istoriniuose viduramžių šaltiniuose esanti informacija apie pagonis pateikia istorinę „tiesą“, ar ši „tiesa“ yra pateikta remiantis minėtais viduramžių literatūriniais topais. Bet kuriuo atveju, anot M. Brauerio, šaltiniuose susiduriame su tam tikru pagoniškojo vaizdinio konstruktu, kurį dabarties tyrinėtojas turįs dekonstruoti⁸. Labai panašų klausimą, tik kalbėdamas apie viduramžių kanonų teisės rinkiniuose glūdinčią informaciją apie prietarus ir vadinamąją „pagonybę“, kėlė ir Patrikas Herspergeris. Lieka atviras klausimas, ar Bažnyčios sinodų nutarimai atskleidė realią situaciją, buvusią konkrečiau kanonų teisės rinkinio sudarymo metu, ar į šiuos rinkinius patekdavo ir visi galimi prietaringumo (pridėtume – ir „pagoniškumo“) atvejai, užfiksuoti dar nuo ankstyviausiųjų krikščionybės amžių⁹.

Medievisto Wojciecho Świebodos monografijoje apie pagonių, žydų ir musulmonų įvaizdį XV a. Lenkijos kanonų teisės darbuose, minėtos problemos yra įvertintos ir apibrėžtos, atsižvelgiant jau į XV a. realijas ir kanonų teisės įdirbį, kuris rėmėsi ankstesnių kartų kanonistų darbais. Autorius 2010 m. Krokuvoje apgynė humanitarinių mokslų disertaciją¹⁰, tačiau pristatoma monografija yra gerokai praplėstas jos variantas.

⁶ ŁOWMIAŃSKI, Henryk. *Religia Słowian i jej upadek (w VI–XII)*. Warszawa, 1979, s. 146–154, 183–198, 239–263. Plg. naujausią literatūrą: URBAŃCZYK, Przemysław. *Władza i polityka we wczesnym średniowieczu*. Wrocław, 2008, s. 158–202; SŁUPECKI, Leszek P. Pagan Temple – Christian Church. The Problem of Old Norse Temples. In *Between Paganism and Christianity in the North*. Ed. by Leszek P. SŁUPECKI, Jakub MORAWIEC. Rzeszów, 2009, pp. 29–40. Apie krikščionybės įtaką Paelbio slavų pagonybei žr. ROSIK, Stanisław. *Interpretacja chrześcijańska religii pogańskich Słowian w świetle kronik niemieckich XI–XII wieku (Thietmar, Adam z Bremy, Helmold)*. Wrocław, 2000, s. 100–123, 191–209, 238–248, 264–275, 281–302, 312–324. Lietuvių istoriografijoje plačiau žr. ŠČAVINSKAS, Marius. *Kryžius ir kalavijas. Krikščioniškųjų misiųjų sklaida Baltijos jūros regione X–XIII amžiais*. Vilnius, 2012, p. 71–73, 104–107.

⁷ Šaltinių, kalbančių apie pagonybę, problemos, pasitelkus prūsų pagonybės pavyzdį, plačiai nagrinėtos Michaelio Brauerio. Plg. BRAUER, Michael. *Die Entdeckung des ‚Heidentums‘ in Preußen. Die Preußen in den Reformdiskursen des Spätmittelalters und der Reformation* (Europa im Mittelalter: Abhandlungen und Beiträge zur historischen Komparatistik, Bd. 17). Berlin, 2011, S. 20–40, 84–94, 109–151.

⁸ BRAUER, M. Op. cit., S. 22–26, 40–42.

⁹ HERSPERGER, Patrick. *Kirche, Magie und „Aberglaube“: Superstitio in der Kanonistik des 12. und 13. Jahrhunderts*. Köln, Weimar, Wien, 2010, S. 452–454.

¹⁰ ŚWIEBODA, Wojciech. *Innowiercy w opiniach prawnych uczonych polskich w XV wieku*. Praca doktorska. Kraków, 2010.

Monografiją sudaro įvadas, trys dalys, kurios skaidomos į smulkesnius skyrius, o pastarieji į dar smulkesnes dalis, išvados, priedai, šaltinių ir literatūros sąrašai bei vardų ir geografinių vietovių rodyklės. Lenkų istoriografijoje „kitokių“ žmonių viduramžių įvaizdžio tyrimai nėra naujiena¹¹. Kita vertus, tyrinėjusi lenkų ir pagonių baltų genčių bei lenkų ir žydų tarpusavio santykius, ši istoriografija didesnį dėmesį skyrė būtent pagonių, arba eretikų, kuriais neretai buvo laikomi ir žydai, musulmonai bei pagonys, o ne tik patys eretikai, įvaizdžiui. Tai suprantama, turint omeny, kad viduramžių Lenkijos valdantieji sluoksniai pirmiausia susidūrė su pagonimis slavais ir baltais, kurių įvaizdis formuotas remiantis jau minėtais *interpretatio romana* ir *interpretatio christiana* literatūriniais modeliais. Iš esmės visoje pirmoje monografijos dalyje W. Świeboda nagrinėjo pagonių, žydų ir musulmonų įvaizdžio viduramžių kanonų teisėje (ir ne tik joje) ištakas, kurios formavo XV a. Lenkijos, pirmiausia – Krokuvos universiteto, kanonistų sampratą apie šias tris religines-sociokultūrines grupes. Svarbu pabrėžti tai, kad jau ankstyviausios Europos bažnytinių susirinkimų nuostatos skelbė, jog negalima imtis prievartos prieš pagonis, juos siekiant apkrikštyti, ir persekioti žydus. Tačiau, kaip rodo autorius, vėlesni kanonistai šias nuostatas ne tik atkartodavo savo kanonų teisės rinkiniuose, kas dažniausiai pastebima, tačiau pateikdavo ir naujų įžvalgų, atsižvelgdami į naujai besiklostančią XIV a. antrosios pusės – XV a. situaciją. Nepaisant pagonių kaip „naivių Dievo vaikų“ vaizdinio, pontifikato reformos ir Kryžiaus karo metu (taip pat Iberijos pusiasalyje vykstant rekonkistos judėjimui) minėtas vaizdinys ėmė kisti, o tai lėmė, kaip rodo monografijos autorius, iš esmės visuotinai daugiau neigiamo nei teigiamo pagonių įvaizdžio susiformavimą tarp XI ir XIII a.

Visokios išimtys, reglamentavusios krikščionių ir žydų arba krikščionių ir musulmonų santykius, pirmiausia atsirado krikščioniškosios Europos pakraščiuose – Šiaurės Afrikoje, Iberijos pusiasalyje, Apeninų pusiasalio pietuose ir Sicilijoje, Kipro bei Rodo salose ir kituose Viduržemio jūros regiono kraštuose. Ir tik vėliau, krikščioniškajai Europai plečiant šiaurės oikumenos pažinimą, šios reglamentuojančios nuostatos buvo perkeltos į Šiaurės Europą, kur krikščionys susidūrė ne su žydais ir musulmonais, o su „šiaurės“ pagonimis. Nepamirškime, kad kanoninį „šiaurės“ pagonių vaizdinį stiprino ir vadinamoji „klimato teorija“, kurioje dominavo šilumos (Pietų poliaus, iš kurio ėjo krikščioniškoji civilizacija, taigi ir tikėjimas) ir šalčio (Šiaurės, kaip barbariško / pagoniško pasaulio, kur klestėjo netikėjimas) antipodai. Jie esą lėmė „įprastą“ šiauriečių šurkštumą, žiaurumą, polinkį į magiją, stabmeldystę ir kitus nuklydimus¹². Būtent tokie nuklydimai, žinoti iš ankstyvųjų Bažnyčios laikų, kanonų teisėje buvo

¹¹ Plg. POTKOWSKI, Edward. Stereotyp heretyka-innowiercy w piśmiennictwie kaznodziejskim. In *Kultura elitarna a kultura masowa w Polsce późnego średniowiecza*. Red. Bronisław GEREMEK. Wrocław, 1978, s. 121–135; WINOWSKI, Leszek. *Innowiercy w poglądach uczonych zachodniego chrześcijaństwa XIII–XIV wieku*. Wrocław, 1985; WIELGUS, Stanisław. *Polska średniowieczna doktryna ius gentium*. Lublin, 1996.

¹² FRAESDORFF, David. *Der barbarische Norden. Vorstellungen und Fremdhheitskategorien bei Rimbart, Thietmar von Merseburg, Adam von Bremen und Helmold von Bosau* (Orbis mediaevalis. Vorstellungswelten des Mittelalters, Bd. 5). Berlin, 2005, S. 261–272.

reglamentuoti. Dėl šios priežasties „šiaurės“ pagonio vaizdinys, kad ir kaip paradoksaliai skambėtų, mažai kuo skyrėsi nuo Viduržemio jūros „pagonio“ vaizdinio.

Kaip teisingai yra pažymėjęs W. Świeboda, XV a. kitatikių vaizdinys kanonų teisėje išgyveno tam tikrą lūžį. Šis lūžis pastebimas atsižvelgiant ne tiek į visuomenės „liaudiško“ požiūrio į kitatikius pokyčius, kiek į besikeičiančią Europos geopolitinę, ūkio ir socialinę padėtį. Atsižvelgtina į tai, kad monografijoje kalbama apie Lenkijos kanonų teisės teisininkų požiūrį į kitatikius. Viena vertus, Lenkijoje dirbusių kanonistų požiūris į kitatikius buvo panašus į XII–XIII a. Vakarų Europos kanonistų požiūrį. Tačiau besikeičianti Europos universaliųjų jėgų – Apaštalu Sosto ir imperatoriaus – padėtis sudėtingoje XV a. Europos politinėje ir teisinėje konjunktūroje lėmė naujų idėjų apie kitatikius adaptavimą Lenkijoje dirbusių kanonistų darbuose. Taigi ne tiek nuoširdūs lenkų santykiai su kaimynais pagonimis lietuviais, kiek minėta konjunktūra lėmė kanonų teisės požiūrio į pagonis kaitą, nors besąlygiškai atmesti pačių lietuvių pagonių santykių su krikščioniška Lenkija, Vokiečių ordinu ir Livonija padiktuotos „realios“ įtakos kanonų teisei negalime.

Neatsitiktinai antroji monografijos dalis skiriama „didžiajam“ kanonų teisės požiūrio į kitatikius lūžiui, įvykusiam XV a. pirmojoje pusėje. Tepriminsiu, kad šis požiūris buvo pristatytas garsiajame Konstancos bažnytiniam susirinkime, kuriame, kaip žinoma, kirtosi skirtingų politinių jėgų interesai. Kita vertus, kanonų teisė jau buvo išgyvenusi pokyčius bažnytinėje ir pasaulietinėje teisėje, sukeltus XIII a. krikščioniškųjų misijų Europos pakraščiuose ir Azijoje bumo, pranciškonų ginčų dėl neturto ir mongolų totorių, taigi, naujųjų „šiauriečių“, proveržio. Kaip nurodo autorius ir atskleidžia kitų tyrinėtojų darbai¹³, šiame kontekste reikia vertinti viduramžių kanonistų ginčus dėl netikinčiųjų teisės į laisvę, gynybą nuo užpuolikų, leisti įstatymus, valdyti turta ir kt. Kad ir kaip paradoksaliai skambėtų, universaliųjų jėgų kova dėl viešpatavimo krikščioniškajame pasaulyje prisidėjo prie gilesnio kitatikių teisių suvokimo, nes per *plenitudo potestatis* doktriną buvo sprendžiamas klausimas, kuriai iš šių universaliųjų jėgų galima pavesti tam tikrą subordinaciją egzistuojančių kitatikių atžvilgiu. Tie kanonistai, kurie oponavo Apaštalu Sosto teisei į kitatikius, kaip teisės objektus, neretai pasisakydavo už kitatikių teisę ginti savo interesus pagal *ius naturale* arba tokią teisę pavesdavo pasaulietinei valdžiai, t. y. imperatoriui¹⁴. Ir priešingai, tie, kurie ginčijo pasaulietinės valdžios teises į kitatikius ir jų valdomą turta, rėmėsi *apostolico iure* ir mintimis, kad kitatikiai priklauso Kūrėjo jurisdikcijai (*iure creationis*)¹⁵. Atsižvelgiant į

¹³ Žr. BRAND-PIERACH, Sandra. *Ungläubige im Kirchenrecht. Die kanonistische Behandlung der Nichtchristen als symbolische Manifestation politischen Machtwillens*. Dissertation. Konstanz, 2004. Plg. MULDOON, James. *Popes, Lawyers and Infidels. The Church and Non-Christian World 1250–1550*. Philadelphia, PA, 1979, pp. 4–27.

¹⁴ REID, Charles J., Jr. The Rights of Self-Defence and Justified Warfare in the Writings of the Twelfth- and Thirteenth-Century Canonists. In *Law as Profession and Practice in Medieval Europe. Essays in Honor of James A. Brundage*. Ed. by Kenneth PENNINGTON, Melodie Harris EICHBAUER. Farnham, 2011, pp. 89–90.

¹⁵ BRAND-PIERACH, S. Op. cit., S. 62–71.

propagandinį karą, kurį vykdė Vokiečių ordinas prieš Lenkijos karalystę ir Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, Konstancos susirinkime keliant pagonių teisių klausimą, kaip rodo autoriaus atliktas tyrimas, kiekviena Šv. Rašto eilutė tapo labai svarbi vienos ar kitos pusės argumentacijai. Antai Šv. Rašto eilutė iš Pradžios knygos apie žmogaus sukūrimą ir jam pavedamą pasaulį („Būkite vaisingi ir dauginkitės, pripildykite žemę ir valdykite ją!“ Pr 1, 28), Konstancos ginče tapo vienu kertinių argumentų, lėmusių požiūrį į kitatikius.

Kaip teigė Vokiečių ordino teisę nukariauti Lietuvą gynę teologai, šis Kūrėjo priesakas buvo skirtas dar nenusidėjusiam žmogui, tad pastarajam nusidėjus priesakas prarado pirmykštę reikšmę. Kad prie jo būtų galima grįžti („atkurti“ sandorą su Kūrėju), stabmeldžiai turėjo liautis atlikinėję netinkamas pagoniškas praktikas ir atsiversti į tikrąjį tikėjimą. O iki to momento kitatikiai valdą tai, kas jiems nepriklauso. Žinoma, tuomet kyla klausimas, kas gali sankcionuoti valdymą turto, kuris pagonims nepriklausęs. Vokiečių ordino teologai ir kanonistai neabejojo, kad tokią teisę Vokiečių ordinas gavęs iš paties Dievo, tiesa, per universaliąsias jėgas – Apaštalų Sostą ir imperatorių, kurie sankcionavo pagonių žemių užkariavimą.

Tuo metu Lenkijos delegacijoje buvę teologai ir kanonų teisės specialistai, pirmiausia Paulius Vladimiri Vlodkovičius (Włodkowiec) iš Brundzevo ir Andrius Laskaris (Andrzej Łaskarzys), remdamiesi ta pačia Šv. Rašto eilute, aiškino, kad teisių į kitatikius gali turėti tik pats Dievas, remdamasis savo *iure creationis*, ir jokia universalioji politinė žemiškoji valdžia negali perimti Dievo, kaip Kūrėjo, teisių. Taigi lenkų kanonistai iš esmės užginčijo universaliųjų jėgų (pirmiausia – imperatoriaus) teisę sankcionuoti pagonių žemių užkariavimą. Iš to buvo konstatuojama, kad pagonys turį teisę egzistuoti, jeigu jų egzistavimas nekenkia kitų Dievo tvarinių būčiai. Taigi vien dėl to, kad stabmeldžiai yra stabmeldžiai, nebuvo galima imtis smurto ir karo veiksmų, nes jie gyveną ir savo žemes valdą remdamiesi Kūrėjo duotu *ius naturale*. Svarbu pabrėžti, kad ginčų dėl kitatikių teisių metu vélesniuose susirinkimuose, pirmiausia Bazelio bažnytniame susirinkime, tokiais Pauliaus Vlodkovičiaus bei Andriaus Laskario argumentais rėmėsi ir kiti kanonistai. Tepriminsiu, kad Paulius Vlodkovičius teisės daktaro laipsnį buvo gavęs Krokuvos universitete, o su Andriumi Laskariu suartėjo studijuodamas Italijoje, Paduvos universitete, pastarajam ten įgijus teisės mokslų daktaro laipsnį. Dar vienas žymus teisininkas – Stanislovas iš Skarbimiežo (*Stanisław ze Skarbimierza*) teisės doktoratą buvo gavęs Prahos universitete. Šių asmenų dėka buvo reformuotas Krokuvos universitetas, kuriame teisė tapo svarbia ryšius su Italijos teisės mokyklomis palaikiusia moksline disciplina.

Kaip rodo W. Świebodos tyrimas, ginče su Vokiečių ordinu dėl pagonių teisių kartais buvo imamas „silogistinių“ argumentų, pvz., jeigu pagonys paima į nelaisvę krikščionį ir taip apriboja jo prigimtine teisę į laisvę, tuomet pagonys galį turėti teisę į turtą

ir kito žmogaus laisvių apribojimą. Tai reiškė, kad pagonys gali turėti turto ir galią apriboti kito žmogaus galias, nepriklausomai nuo Apaštalų Sosto ar imperatoriaus, ar kitos pasaulietinės valdžios įgeidžių bei noro.

Visi šie niuansai, susiję su viena minėta Šv. Rašto eilute, rodo, koks sudėtingas buvo ginčas, kuriam spręsti buvo pasitelkiama daugelis kitų Šv. Rašto eilučių. Atsižvelgiant į bendrą Vokiečių ordino propagandą prieš Lenkiją ir Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę bei jos valdovus ir pastarųjų vykdytą atsakomąją propagandą prieš Vokiečių ordiną, atsimenant, kad krikščionių ir kitatikų santykių kontekste neišvengiamai iškilo abiejų universaliųjų jėgų – Apaštalų Sosto ir imperatoriaus – galių jurisdikcijos santykio problematika, pagonių įvaizdžio ne tik kanonų teisėje, bet ir pasaulietinėje raštijoje vertinimo klausimas, akivaizdu, nebuvo paprastas ir lengvai išsprendžiamas, kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio arba kaip šį klausimą pateikdavo istoriografija sovietmečiu. Dar daugiau: nei XI–XIII a., nei XIV–XV a. nebuvo bendro Vakarų Europos kanonistų požiūrio į kitatikius, kad ir kas jie būtų – musulmonai, žydai ar stabmeldžiai pagonys Baltijos jūros rytinėje pakrantėje. Bendro požiūrio nebuvimas ir leido besiginčijančioms pusėms skirtingai interpretuoti tiek Šv. Rašto eilutes, tiek ir anksčiau kanonistų nuomones. Nėra abejonių, ką nurodo ir aptariamą knygą autorius, kad skirtingas interpretacijas lėmė ir politiniai to meto motyvai. Juk tie, kurie rėmė Vokiečių ordino teisę nukariauti pagoniškus kraštus arba pagonimis laikomų musulmonų valdomus kraštus, remdavosi dar XI–XIII a. suformuluotais kanonistų postulatais dėl pagonių teisių (tiksliau dėl teisių neturėjimo). Tuo metu pasisakiusieji prieš Kryžiaus karą rėmė taikų pagonių evangelizavimą, o tie, kurie norėjo pagrįsti Lenkijos karaliaus Vladislovo II Jogailos teisę savarankiškai apkrikštyti Lietuvą, prieštaravo pirmųjų teiginiams. Kad antrųjų nuomonė sulaukė pripažinimo Konstancos susirinkime ir kituose ginčiuose, rodo ne tik poslinkius, vykusius kanonų teisėje, bet apskritai krikščioniškosios Vakarų Europos pokyčius moralės srityje. Mat dalis argumentų, išsakytų užginčijant Vokiečių ordino argumentus, buvo ne tiek teisinio, kiek moralinio pobūdžio.

Į šiuos moralinio pobūdžio vertinimus taip pat reikia atkreipti dėmesį. W. Świeboda atskleidžia, kad pagonių vaizdiniai XV a. literatūroje bei kanonų teisėje įtakos turėjo ir Lenkijos bei Lietuvos pusės kontrargumentai dėl Vokiečių ordino prastos prūsų katechezės. Vokiečių ordinas kaltintas pasirinkęs netinkamus, evangelinei dvasiai prieštaraujančius krikščionybės propagavimo metodus. Viena vertus, buvo grįžtama prie tų kaltinimų Vokiečių ordinui, kuriuos dar XIV a. pirmojoje pusėje formuluavo su juo (tiksliau su jo atšaka Livonijoje) konfliktavęs ir Avinjone, šalia popiežiaus, rezidavęs Rygos arkivyskupas Friedrichas von Pernsteinas. Antra vertus, kanonistai stiprino taikaus evangelizavimo būtinybę. Reikėtų pridėti, kad Vokiečių ordinas buvo kaltinamas trukdęs priimti krikščionybę ne tik lietuviams (ir ypač žemaičiams), bet ir nukariautiems prūsams (tai ypač atskleidžia žemaičių kaltinimuose Vokiečių ordi-

nui *Propisio Samagitarum*). Įdomu tai, kad panašius kaltinimus, tačiau norėdamas gauti priešingą rezultatą, t. y. parodyti, kad Vokiečių ordinas turįs atsinaujinti ir dvasiškai sustiprėti, XV a. pirmojoje pusėje buvo išsakęs ir vienuolis Henrikas Beringeris (Heinrich Beringer). Tai lėmė XV a. kitusį pagonių vaizdinį ir pačiose Vokiečių ordino valdose Prūsijoje, o ne tik Lenkijos kanonų teisėje¹⁶.

Nereikia pamiršti, kad pagonių vaizdinio problematika Konstancos susirinkime (o vėliau ir Bazelio susirinkime) buvo mėginama spręsti remiantis „gyvais“ pavyzdžiais. Antai Vokiečių ordino propaganda dėjo daug pastangų, norėdama parodyti, kad Vladislavo II Jogailos (ir Vytauto Didžiojo) krikštas buvęs netikras, esą lenkai apgaulinėjo krikščioniškąjį pasaulį, nes lietuvių visuomenė tebeliko pagoniška, ir t. t. Tuo metu lenkai ir lietuviai, pasikiviesdami į Konstancos miestą žemaičių neofitų delegaciją, liudijo, kad Lietuva esanti krikščioniška, o Vokiečių ordinas tebuvęs kliuvinys krikščionybei plisti. Tepriminsiu, kad šiemet, 2016 m., sukako 600 metų nuo žemaičių delegacijos atvykimo į Konstancos bažnytinį susirinkimą. Lietuvos valdovams Jogailai ir Vytautui rašytuose nekrologuose kaip tik buvo aukštinamas jų indėlis krikščioninant Lietuvą, taigi ši ir panaši lektūra atliko kontrargumentų funkciją ne tik „reabilituojant“ pagonis, bet ir parodant pagonių dvasinį kelią Kūrėjo link.

Taigi aptariama W. Świebodos knyga pristato ne tik Lenkijoje dirbusių kanonų teisės specialistų indėlį į bendrą Europos kanonistų formuojamą kitatikių vaizdinį, bet ir atskleidžia, kokiomis politinėmis sąlygomis tai buvo daroma ir kiek šiam vaizdiniui įtakos turėjo „viešuosius ryšius“ tuo metu formavę asmenys. Kartu ji rodo, kokiame intelektualinės minties lygyje buvo Lenkija ir kurioje vietoje tuo metu buvo Lietuva.

¹⁶ Plačiau žr. BRAUER, M. Op. cit., S. 97–106.